

БІЛА КНИГА

**МАЙБУТНЄ
РЕГУЛЮВАННЯ
РИНКУ
КРЕДИТУВАННЯ
ФІНАНСОВИМИ
КОМПАНІЯМИ**

Національний
банк України

Київ
Квітень 2020

ЗМІСТ

- 4 Вступ**
- 5 Огляд ринку**
- 11 Загальне бачення розвитку ринку мікrokредитування**
- 13 Модель майбутнього регулювання**
- 23 Очікуваний позитивний ефект від змін**
- 24 Очікування від ринку та подальша комунікація**

ВСТУП

Розширення доступу до фінансових ресурсів суб'єктів господарювання та фізичних осіб може стати одним із чинників для розвитку економіки України. Зокрема небанківське кредитування, яке в Україні та світі розглядається як альтернатива банківському, може стати додатковим джерелом фінансування.

З 1 липня 2020 року Національний банк України (далі — Національний банк) здійснюватиме державне регулювання та нагляд за фінансовими компаніями, що здійснюють кредитування. Головною метою Національного банку є впровадження ризик-орієнтованого підходу в процедурах ліцензування та нагляду на ринку небанківського кредитування, який дасть змогу йому розвиватися та забезпечить дотримання прав та інтересів клієнтів¹.

¹ Клієнт — фізична особа (у тому числі споживач), фізична особа — підприємець або юридична особа, яка отримує або має намір отримати кредит.

Фінансові компанії не залучають кошти фізичних осіб. Відповідно їхня діяльність не становить значного ризику для стабільності фінансової системи і, як наслідок, підлягатиме спрощеному регулюванню та нагляду з боку Національного банку. Водночас Національний банк зосереджуватиме свою увагу на ринковій поведінці фінансових компаній, які надають послуги кредитування, в тому числі на цілісності та прозорості ринку фінансових послуг. Переважною формою нагляду повинен стати беззвізний нагляд.

З метою створення сприятливих умов для розвитку ринку Національний банк планує чітко врегулювати та розширити джерела фінансування фінансових компаній, додатково дозволивши залучати кошти в афілійованих осіб та кошти на умовах субординованого боргу, в тому числі від фізичних та юридичних осіб, які є кваліфікованими інвесторами. Також Національний банк планує закласти законодавчий фундамент для майбутнього саморегулювання ринку, працюватиме над підвищенням фінансової грамотності населення, у тому числі обізнаності про ризики отримання так званих кредитів до зарплати (payday loans).

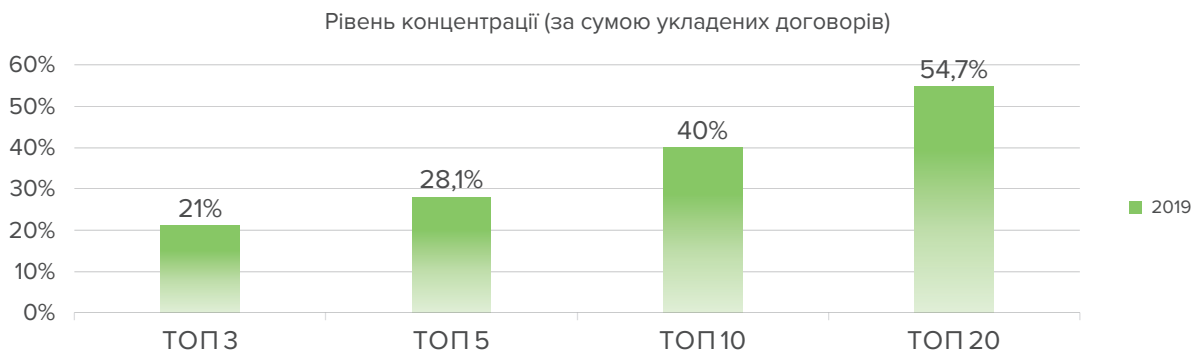
Національний банк усвідомлює, що впровадження змін потребуватиме зусиль від учасників ринку. Терміни приведення діяльності фінансових компаній у відповідність до нових вимог визначатимуться лише після детального ознайомлення зі станом ринку і з урахуванням об'єктивних строків та можливостей фінансових компаній виконати такі вимоги.

Ця Біла книга визначає актуальні питання небанківського кредитування фінансовими компаніями та бачення майбутнього регулювання їхньої діяльності. Концепція регулювання, описана в цій Білій книзі, стосується лише фінансових компаній-кредитодавців, і не стосується діяльності ломбардів та кредитних спілок. Концепції регулювання діяльності фінансових компаній з надання послуг лізингу та факторингу, а також діяльності ломбардів будуть описані в окремих білих книгах.

ОГЛЯД РИНКУ

1.1. Загальна характеристика ринку та його учасники

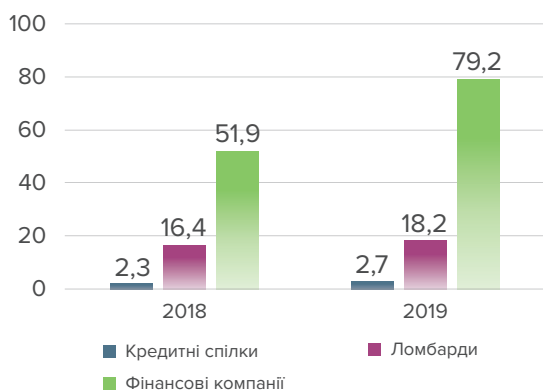
На кінець 2019 на українському ринку небанківського кредитування діяли 684 фінансові компанії. Ринок не дуже концентрований — частка найбільших двадцяти фінансових компаній за кількістю укладених договорів за 2019 рік становила 57,5%, а за сумами — 54,7%.

Джерело: Нацкомфінпослуг

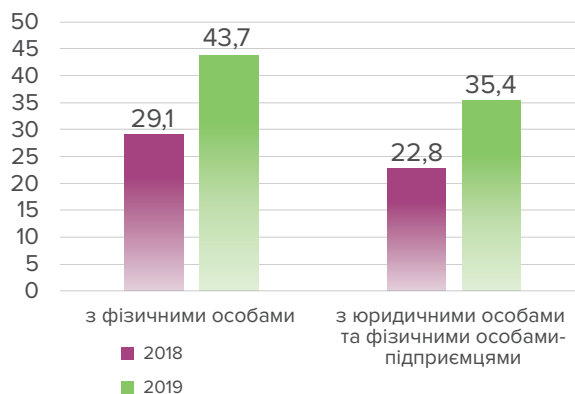
Український ринок кредитів, що надаються фінансовими компаніями, демонструє зростання: протягом 2019 року було укладено договорів на суму 79,2 млрд грн, що на 52,5% перевищує аналогічний показник 2018 року (51,9 млрд грн).

Обсяги кредитування на небанківському фінансовому ринку, млрд грн

Джерело: Нацкомфінпослуг

Суми укладених договорів з надання коштів у позику, у тому числі на умовах фінансового кредиту, за групами позичальників, млрд грн

Джерело: Нацкомфінпослуг

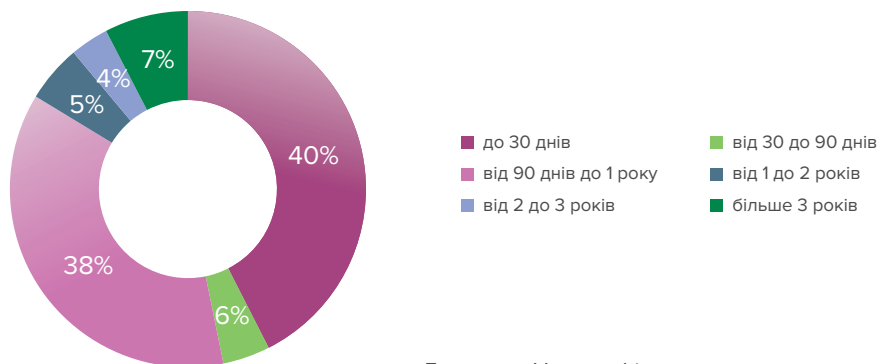
Ринок кредитування фінансовими компаніями можна поділити на два сегменти: кредитування фізичних осіб та кредитування суб'єктів господарювання. Станом на кінець 2019 року близько 78% усіх кредитів у портфелі видано юридичним особам. У нових кредитах пропорція дещо інша — більше половини фінансування надається фізичним особам та фізичним особам-підприємцям, що пов'язано зі значною оборотністю таких кредитів.

Велику частину нового портфеля складають незначні за розміром короткострокові споживчі кредити (переважно до 30

6 Огляд ринку

днів, значно рідше — до одного року). Середня сума укладеного договору з фізичними особами, наприклад, становила 3 711 грн. За 2019 рік фінансовими компаніями було укладено договорів з фізичними особами (крім фізичних осіб-підприємців (ФОП)) на суму 43,7 млрд грн, що на 50% перевищує аналогічний показник 2018 року (29,1 млрд грн). При цьому 40,3% договорів (31,9 млрд грн) від загальної суми — строком до 30 днів і деякі з них могли бути переукладені клієнтом протягом зазначеного періоду. Відтак обсяги видачі дещо завищені через значну оборотність.

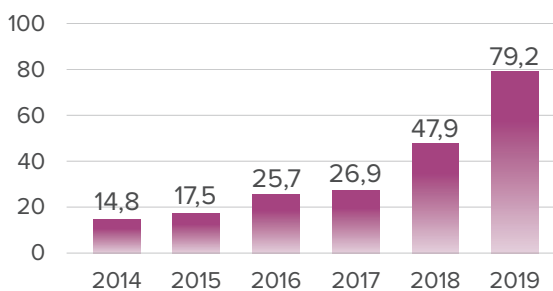
Строковість договорів, укладених протягом 2019

Джерело: Нацкомфінпослуг

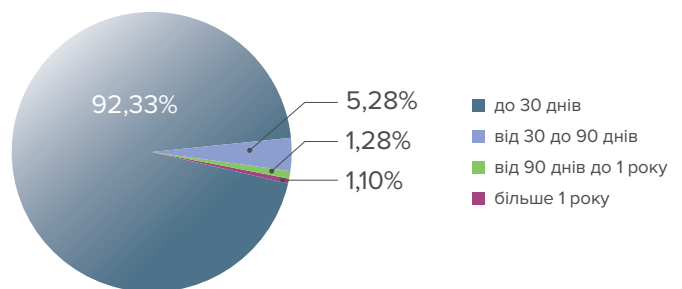
Значному збільшенню кількості договорів сприяє розвиток сучасних технологій: можливість дистанційно укласти кредитний договір, пройшовши швидку процедуру ідентифікації, отримати кошти на банківську картку. У тому числі завдяки цьому ринок небанківського кредитування почав активно зростати з 2017 року. Договори укладаються дистанційно переважно на строк до 30 днів.

Обсяги наданих кредитів, млрд грн

Джерело: Нацкомфінпослуг

Розподіл договорів, укладених дистанційно за 2019, за строками дії (за сумою)

Джерело: Нацкомфінпослуг

Тож фізичним особам фінансові компанії надають переважно невеликі кредити на короткий строк для задоволення споживчих потреб. Популярність таких кредитів може бути зумовлена різноманітними чинниками, серед яких недоступність позик банків, кредитних спілок чи ломбардів, набагато простіша та швидша процедура отримання коштів, можливість зробити це дистанційно. Часто кошти надаються особам, у яких виникли термінові фінансові потреби, малозабезпеченим громадянам, особам без офіційного працевлаштування та/або з негативною

кредитною історією, подекуди з низьким рівнем правової та фінансової грамотності. Високі ризики кредитування таких позичальників відображаються у вартості ресурсів. Через значні проценти/комісії такі кредити можна назвати широковживаним у міжнародній практиці терміном "короткострокові кредити за високу плату" (HCSTC, *high-cost short-term credit*).

У разі кредитування юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців цільовою аудиторією є малий та мікро-бізнес, який має потребу в додаткових коштах — для операційної діяльності чи покриття непередбачуваних витрат. Кредити малому та мікро-бізнесу надаються зазвичай на строк від 90 днів до одного року і довше.

Джерело: Нацкомфінпослуг

Джерело: Нацкомфінпослуг

Сегмент небанківського кредитування юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців також демонструє зростання: протягом 2019 року фінансовими компаніями було укладено договорів з юридичними особами та фізичними особами-підприємцями на суму 35,4 млрд грн (ЮО — 35,1 млрд грн, ФОП — 0,3 млрд грн; середня сума укладеного договору з юридичними особами становила 50 230 грн, а з ФОП — 30 461 грн), що на 55,6% перевищує аналогічний показник 2018 року (22,8 млрд грн).

1.2. Поточні проблеми

1.2.1. Проблеми ліцензування

¹ Державний реєстр фінансових установ.

Наявні адміністративні перепони та недоліки чинного законодавства ускладнюють та значно збільшують час виходу небанківських установ на ринок фінансових послуг. Небанківським установам для того, щоб надавати фінансові послуги, потрібно пройти подвійну процедуру: внести відомості про компанію до Реєстру фінансових установ¹ та отримати ліцензію на надання фінансової послуги. Крім того, на кожен фінансову послугу видається окрема ліцензія Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (далі — Нацкомфінпослуг), а в окремих випадках і додаткова ліцензія Національного банку.

1.2.2. Нечітко врегульовано джерела фінансування

² Стаття 5 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" № 2664-III від 12 липня 2001 року (далі — Закон про фінансові послуги).

Законодавство забороняє фінансовим компаніям залучати кошти фізичних осіб (крім її учасників) у будь-якій формі. Можливість залучати кошти від юридичних осіб, які не є фінансовими установами, урегульована нечітко. Невизначеність стосовно дозволених джерел залучення коштів фінансовими компаніями для здійснення діяльності також підсилюється вимогою Закону про фінансові послуги², що надавати кредити за рахунок залучених коштів має право на підставі відповідної ліцензії лише кредитна установа, якою фінансова компанія не є. Це питання потребує чіткого урегулювання для уникнення сумнівів під час залучення фінансовими компаніями фінансування.

1.2.3. Порушення прав споживачів фінансових послуг

Фінансові компанії поширюють свої продукти серед споживачів шляхом розміщення реклами на телебаченні, у друкованих засобах масової інформації, у мережі Інтернет (у тому числі, використовуючи популярні соціальні мережі), а також, розміщуючи банери в місцях скупчення людей (станції метрополітену, центральні вулиці міст, ринки). Кредитодавці "приваблюють" майбутніх клієнтів швидкістю оформлення, мінімальним пакетом документів та "безвідсотковими кредитами", обмежено розкриваючи інформацію про фінансову послугу або ускладнюючи її сприйняття (друк шрифтом меншого розміру, ніж основний текст, злиття кольору шрифту з кольором фону тощо).

На ринку чимало випадків порушення прав споживачів, недобросовісної підприємницької діяльності та ухилення від виконання вимог Закону про фінансові послуги в частині захисту прав споживачів фінансових послуг. Окремою проблемою є непоширення дії Закону про споживче кредитування³ на кредити розміром до однієї мінімальної заробітної плати або строком погашення до одного місяця, хоча фінансові компанії переважно надають саме такі кредити.

Закон про споживче кредитування містить, зокрема, вимоги щодо надання споживачу повної та правдивої інформації щодо умов кредитування (у тому числі інформації про орієнтовну реальну річну процентну ставку), щодо черговості погашення вимог кредитодавця за кредитом, а також, обмежує кредитодавця у встановленні неустойки. Деякі кредитодавці вдаються до регуляторного арбітражу та свідомо обирають бізнес-модель з надання кредитів до одного місяця та менших, ніж одна мінімальна заробітна плата, таким чином, уникаючи необхідності надавати позичальнику розширений обсяг інформації, здійснювати оцінку його кредитоспроможності, а також, щоб мати можливість нараховувати неустойку (штраф та пеню) більше половини тіла кредиту.

Існують випадки порушення прав споживачів унаслідок недотримання фінансовими компаніями дистанційного порядку укладення договорів за допомогою мережі Інтернет, що передбачений законодавством. Як наслідок, споживач

³ Закон України "Про споживче кредитування" № 1734-VIII від 15 листопада 2016 року (далі — Закон про споживче кредитування).

може не усвідомлювати, який кредитний договір він уклав та на які умови на сайті фінансової компанії погодився. Через складність структури сайтів, заплутаність договірних умов та їх приховування на сайтах, споживач часто не має змоги належним чином з ними ознайомитися.

1.2.4. Висока вартість запозичень та низький рівень фінансової грамотності позичальників

Висока прибутковість фінансових компаній забезпечується високою платою за наданими кредитами, що складається з процентів за кредитом, комісії за видачу кредиту, тижневих комісій, місячних комісій тощо, а також за рахунок штрафних санкцій за порушення умов кредитного договору.

Фінансові компанії часто "приваблюють" нових споживачів за допомогою пільгового періоду під час першої видачі кредиту (зазвичай, тривалістю до місяця) або першого пільгового кредиту, що передбачає сплату відносно низьких (пільгових) процентів/комісій за певний період чи весь строк такого першого кредиту. Після закінчення пільгового періоду (та/або в разі видачі другого і наступних кредитів) плата за кредит значно збільшується — на суму кредиту нараховуються високі проценти (сума процентів може становити, наприклад 2% на день) за користування коштами та комісії. У разі порушення графіка платежів фінансова компанія нараховує високі штрафи та пеню.

Споживачі часто не усвідомлюють ризики, пов'язані із кредитами, їхню вартість, не розрізняють види фінансових установ, у яких вони позичають кошти, а відтак часто не здатні розрахувати свої фінансові можливості та повернути такі кредити. Часто споживачі не мають джерел повернення кредитів за їх реальною вартістю, а фінансові компанії не відсікають таких некредитоспроможних позичальників. Також, деякі фінансові компанії можуть зловживати низькою фінансовою грамотністю споживачів, не зазначаючи або приховуючи в рекламі та/або на вебсайті справжній розмір процентів/комісій та розмір відповідальності за кредитом. Реальні процентні ставки за небанківськими кредитами можуть перевищувати 700 процентів річних, а сума сплачених споживачем на користь кредитодавця платежів — розмір кредиту в декілька разів. Для того, щоб розрахуватися за одним кредитом, споживач часто бере новий, у результаті чого його борг може швидко стати неконтрольованим.

Наразі законодавство обмежує загальний розмір неустойки (щодо споживчих кредитів, до яких застосовується Закон про споживче кредитування⁴) та розмір компенсації за невиконання договору (щодо споживчих кредитів, до яких не застосовується Закон про споживче кредитування⁵), однак цих обмежень може бути недостатньо для належного захисту прав споживачів.

⁴ Стаття 21 Закону "Про споживче кредитування".

⁵ Пункт 5 частини 3 статті 18 Закону "Про захист прав споживачів" № 1023-XII від 12 травня 1991 року.

1.2.5. Неналежний рівень захисту персональних даних споживачів

У разі надання згоди на обробку персональних даних споживачі можуть не мати доступу до умов обробки, або ж не розуміти наслідків своєї згоди. Підписуючи договір, споживач може не усвідомлювати, що надає згоду на передачу персональних даних третім особам, або не усвідомлювати потенційні наслідки такої передачі.

Часто від позичальників вимагають надати персональні дані членів їхніх сімей з метою інформування останніх про стан погашення кредиту. Але члени сім'ї не надають згоди на обробку та поширення власних персональних даних. Незважаючи на це, фінансові компанії інколи використовують таку інформацію та передають її третім особам разом із правом вимоги за кредитним договором у разі його продажу.

1.2.6. Ідентифікація клієнтів під час дистанційного укладання кредитних договорів

Значна частина кредитних договорів із споживачами укладається через мережу Інтернет з подальшим перерахуванням коштів на банківську карту споживача. Договори, укладені дистанційно, зазвичай підписуються за допомогою одноразового електронного ідентифікатора (надсилання коду СМС-повідомленням на телефонний номер, наданий споживачем). Такі способи укладення договору можуть не забезпечувати належної ідентифікації та верифікації споживача.

1.2.7. Порушення під час урегулювання проблемної заборгованості

Фінансові компанії можуть спочатку самостійно проводити роботу з врегулювання проблемної заборгованості (спонукання клієнта до добровільного повернення боргу, реструктуризація чи рефінансування боргу). У подальшому в разі відсутності результатів, кредитні компанії можуть залучати так звані "колекторські" компанії. Це можуть бути нефінансові установи, які надають послуги із стягнення проблемної заборгованості згідно з договором комісії, або фінансові компанії з ліцензією на надання послуг факторингу, які придбали портфель проблемних кредитів.

Діяльність "колекторських" компаній (нефінансових компаній, які діють за договорами комісії, або фінансових компаній, які отримали ліцензію на надання послуг з факторингу) та їх правила ринкової/етичної поведінки при урегулюванні проблемної заборгованості законодавчо не унормовані, що призводить до зловживань такими компаніями та порушення прав споживачів фінансових послуг (психологічний тиск на боржників та членів їхніх родин, протиправний фізичний вплив, залякування).

ЗАГАЛЬНЕ БАЧЕННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ МІКРОКРЕДИТУВАННЯ

Нова модель регулювання діяльності фінансових компаній, які надають послуги з кредитування, має забезпечити можливості для сталого та гармонійного розвитку цього сегмента фінансового ринку в Україні, а також забезпечити відповідність діяльності кредитних компаній правилам доброчесної ринкової поведінки.

Для досягнення цієї мети Національний банк будуватиме нову систему регулювання та нагляду, яка передбачатиме:

- **простий доступ на ринок** — для виходу на ринок необхідні мінімальні умови, що забезпечать наявність чесних гравців, однак ці умови не мають бути невикористаними перепонами для початку діяльності, розвитку конкуренції чи інновацій;
- **бізнес-план для початку діяльності** — основою діяльності і головним документом для отримання ліцензії має слугувати бізнес-план, що буде відображати бачення компанії свого розвитку на майбутньому ринку та плани щодо залучення клієнтів та отримання прибутку;
- **нові можливості** — розширення доступу до фінансування від третіх осіб та дозвіл фінансовим компаніями здійснювати іншу діяльність, окрім надання фінансових послуг, створять нові можливості для розвитку бізнесу;
- **прозорість та бездоганну ділову репутацію** — на ринку діятимуть лише ті фінансові компанії, власники істотної участі та кінцеві бенефіціарні власники яких розкриті. Лише власники та керівники з бездоганною діловою репутацією будуть допущені на ринок;
- **захищеність прав споживачів** — Національний банк здійснюватиме посилений нагляд за дотриманням прав споживачів, які є основними позичальниками фінансових компаній. Фінансові компанії дотримуватимуться правил добросовісної поведінки по відношенню до споживачів, при цьому на ринку буде збережено баланс прав і обов'язків фінансових установ і споживачів фінансових послуг;
- **платоспроможність** — вимога до капіталу фінансової компанії забезпечить вхід на ринок фінансово спроможних гравців, стійкість фінансових компаній та унеможливить роботу на ринку компаній, що є неплатоспроможними;
- **якісну звітність** — фінансові компанії складатимуть і подаватимуть звітність за оновленими стандартами, які даватимуть змогу об'єктивно оцінювати фінансові показники діяльності фінансових компаній.

Національний банк здійснюватиме комплексний та ризик-орієнтований нагляд за діяльністю кредитних компаній. Нове регулювання розроблятиметься з урахуванням таких принципів:

- **пропорційності (proportionality):** регуляторні вимоги та інтенсивність нагляду визначаються, виходячи з розміру, складності бізнес-моделі та профілю ризиків фінансової компанії;
- **перспективного погляду (forward-looking):** аналіз діяльності здійснюється виходячи з розуміння бізнес-плану, перспектив діяльності та потенційних ризиків компанії;
- **раннього виявлення та раннього реагування (early warning):** оцінювання потенційних ризиків та їх виявлення на ранній стадії для своєчасної подальшої комунікації чи вжиття відповідних заходів;
- **професійного судження (professional judgement):** оцінювання ґрунтується на вмотивованих та обґрунтованих висновках, заснованих на знаннях і досвіді, а також на комплексному та всебічному аналізі інформації;
- **правової визначеності (legal certainty):** встановлення чітких та зрозумілих вимог для дотримання через систему законодавчих та нормативно правових актів, включаючи графіки приведення діяльності фінансових установ у відповідність до нових вимог.

Загальні правила майбутнього регулювання ринку фінансових послуг будуть закріплені в Законі "Про фінансові послуги та діяльність з надання фінансових послуг", що слугуватиме рамковим законом для всіх фінансових послуг в Україні. Додатково діяльність фінансових компаній з кредитування регулюватиметься в майбутньому Законі "Про фінансові компанії" на рівні з іншими видами діяльності з надання фінансових послуг без підвищеного ризику — факторингом, фінансовим лізингом та ломбардною діяльністю.

Під час підготовки нового бачення щодо регулювання ринку кредитування фінансовими компаніями Національний банк керується найкращими світовими практиками, а також рекомендаціями консультантів проєкту "Трансформація фінансового сектору" (USAID FST), який фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID).

МОДЕЛЬ МАЙБУТНЬОГО РЕГУЛЮВАННЯ

3.1. Ліцензування

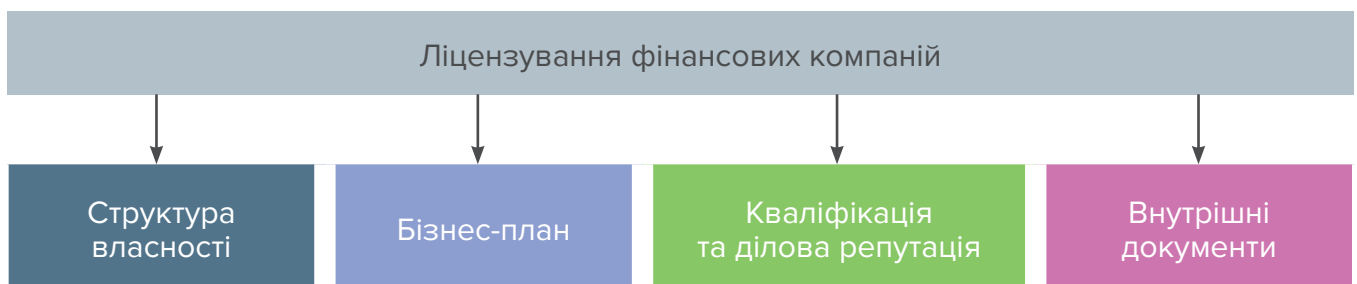
Розроблена Національним банком концепція ліцензування передбачає низку нововведень.

По-перше, одночасно з видачою ліцензії на здійснення діяльності з надання фінансових послуг відомості про компанію будуть уноситися до Реєстру фінансових установ. Зазначений підхід дасть змогу суттєво спростити процедуру ліцензування шляхом об'єднання в єдину процедуру отримання ліцензії та реєстрації заявника.

По-друге, заявники отримуватимуть єдину ліцензію на здійснення діяльності з надання фінансових послуг, а не окрему ліцензію на кожен окремий вид фінансових послуг. Більше того, ліцензії, які наразі Національний банк видає фінансовим компаніям, відобразатимуться у єдиній ліцензії. Ліцензія фактично буде своєрідним конструктором, який дасть змогу компанії обрати й зафіксувати усі необхідні послуги, які може здійснювати кредитордавець, залежно від обраної бізнес-моделі.

Таким чином фінансові компанії зможуть суміщати діяльність із надання фінансових послуг із наданням окремих видів супровідних послуг чи операцій (передавання майна в оренду, консультаційні послуги тощо). Національний банк розглядає питання доцільності встановлення додаткових вимог чи обмеження кола осіб, які матимуть право надавати гарантії, зважаючи на ризиковість такої фінансової послуги.

Ліцензійні вимоги до заявників можуть бути посилені в разі обрання ними таких фінансових послуг як переказ коштів чи торгівля валютними цінностями. Незалежно від обраної комбінації послуг, Національний банк здійснюватиме перевірку відповідності заявника таким основним компонентам: структура власності, наявність бізнес-плану, кваліфікація та ділова репутація власників і керівників, дотримання правил надання послуг.

14 Модель майбутнього регулювання

3.1.1. Вимоги до структури власності

Забезпечення прозорості структури власності всіх фінансових установ буде однією з ключових вимог нового регулювання. Фінансові компанії будуть зобов'язані повідомляти Національний банк про всі зміни в структурі власності в установленому порядку.

Національний банк матиме ефективні інструменти для перевірки достовірності та прозорості структури власності. У разі наявності в Національного банку підстав вважати структуру власності непрозорою або ділову репутацію власника істотної участі небездоганною, регулятор матиме право вчиняти ряд дій для приведення структури власності фінансової компанії у відповідність до вимог законодавства України.

Пропонується зберегти процедуру погодження істотної участі для фінансових компаній як ключового елемента перевірки прозорості структур власності та бездоганної ділової репутації власників. При цьому, пороги погодження та глибина вивчення джерел коштів визначатиметься з урахуванням ризик-орієнтованого підходу.

3.1.2. Вимоги до бізнес-плану

Процес ліцензування передбачатиме оцінку Національним банком бізнес-плану кредитної компанії, як передумову для надання ліцензії. Мета такої оцінки — впевнитися, що засновник має достатні власні ресурси або може залучити додаткові ресурси для реалізації обраної бізнес-моделі, підтвердити спроможність заявника досягти запланованого обсягу клієнтів, доходу та інших цілей.

Національний банк буде оцінювати бізнес-план з точки зору його реалістичності та можливості виконання. Бізнес-план має достатньо переконливо демонструвати, що компанія спроможна підтримувати стійкий фінансовий стан і виконувати свої зобов'язання.

3.1.3. Кваліфікаційні вимоги

Національний банк планує встановити кваліфікаційні вимоги до керівників фінансової компанії, у тому числі щодо їх бездоганної ділової репутації та професійної придатності, а також щодо бездоганної ділової репутації власників істотної участі.

3.2. Доступ до фінансування

Розширення доступу до фінансування від третіх осіб для фінансових компаній, стане одним із ключових пріоритетів майбутнього регулювання.

Дозволятиметься залучення коштів:

- від учасників (акціонерів) та афілійованих осіб фінансової компанії;
- від інших надавачів фінансових послуг, а також міжнародних фінансових організацій;
- на умовах субординованого боргу від кваліфікованих інвесторів, у тому числі тих, що не є фінансовими установами;
- шляхом розміщення емісійних боргових цінних паперів, у тому числі шляхом публічної пропозиції корпоративних облігацій серед фізичних чи юридичних осіб, за умови дотримання вимог Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку і Національного банку.

Надалі джерела фінансування можуть додатково розширюватися відповідно до рівня зрілості ринку. Основною метою Національного банку буде запобігання шахрайській діяльності щодо маскування під депозити інших видів залучення або масового залучення коштів від населення без ліцензії.

3.3. Нагляд

3.3.1. Пруденційні вимоги та нагляд

Національний банк вбачає доцільним встановлення єдиної пруденційної вимоги до фінансових компаній — дотримання мінімального рівня власного капіталу. Фінансові компанії підтримуватимуть капітал на рівні 3 млн грн у випадку надання тільки послуг з кредитування, або 5 млн грн, якщо фінансова компанія планує надавати дві або більше фінансових послуг. Ця вимога забезпечить стійкість компаній та сприятиме створенню умов для залучення ними фінансування. Разом з тим, це унеможливить роботу на ринку компаній, що є неплатоспроможними.

Національний банк не бачить необхідності у встановленні додаткових пруденційних вимог до фінансових компаній. Винятками можуть бути випадки, коли фінансова компанія планує надавати фінансові послуги з обміну валют чи переказу коштів без відкриття рахунку.

Якщо фінансова компанія є учасником банківської/фінансової групи, то для забезпечення стабільності фінансової системи та обмеження спільних ризиків до фінансової компанії застосовуватимуться додаткові вимоги на рівні групи (консолідований нагляд).

16 Модель майбутнього регулювання

3.3.2. Нагляд за ринковою поведінкою

Під час нагляду за фінансовими компаніями Національний банк буде робити акцент на нагляді за ринковою поведінкою. Зокрема, буде здійснюватися контроль за дотриманням таких критеріїв і вимог:

Захист прав клієнтів, в т.ч. дотримання стандартів надання послуг та вимог до їх реклами	Забезпечення прозорості та розкриття інформації	Забезпечення бездоганної ділової репутації власників та керівників
Протидія антиконкурентній діяльності	Протидія зловживанням та протиправній діяльності	Контроль за реалізацією своїх повноважень СРО

3.3.3. Інструменти нагляду

Національний банк буде здійснювати нагляд за діяльністю фінансових компаній у формі безвиїзного нагляду та інспекційних перевірок. Для цього Національний банк розробить власний порядок нагляду за небанківськими фінансовими установами, який буде передбачати порядок проведення безвиїзного нагляду, а також проведення планових та позапланових перевірок на основі ризик-орієнтованого підходу.

Зокрема, інспекційні перевірки будуть проводитися за потреби (*ad hoc*) за наявності обґрунтованих підстав з урахуванням ризик-орієнтованого підходу, який враховуватиме матеріальність (суттєвість) та систематичність прояву ризиків, недоліків у діяльності компаній, корпоративному управлінні, системах управління ризиками та внутрішнього контролю. Залежно від ступеня ризику Національний банк буде визначати інтенсивність заходів нагляду.

Орієнтовно критерії для оцінки необхідного ступеня нагляду за діяльністю кредитної компанії включатимуть, зокрема:

- балансову вартість активів;
- частку кредитної компанії на ринку;
- кількість попередніх порушень законодавства.

Національний банк ініціюватиме проведення позапланових перевірок, зокрема за результатами аналізу звернень клієнтів про порушення їх прав, у випадку неподання звітності у встановлений строк, за наявності фактів, які свідчать про підвищення ступеня ризику від здійснюваної діяльності.

Показниками діяльності, які відслідковуватиме Національний банк для оцінки ризиків та здійснення нагляду, можуть стати:

- затвердження, актуалізація та виконання бізнес-плану;
- утримання власного капіталу на належному рівні;
- запровадження належного корпоративного управління та системи внутрішнього контролю;
- запровадження системи управління ризиками (відповідність організаційної структури, процесів, внутрішніх документів щодо управління властивими компанії ризиками);
- запровадження належної системи фінансового моніторингу;
- надання регулярної інформації Національному банку у встановленому форматі;
- розкриття інформації щодо своєї діяльності на власному веб-сайті у відповідності до вимог законодавства.

3.4. Посилення захисту прав клієнтів

Одним із завдань Національного банку буде забезпечення ефективного захисту прав споживачів небанківських кредитів. Водночас, хоча фізичні особи і є найменш захищеними, юридичні особи та фізичні особи-підприємці також потребують захисту, адже можуть бути об'єктом порушень прав як позичальника чи користувача інших фінансових послуг з боку фінансових компаній. Відповідно Національний банк буде посилювати нагляд за дотриманням прав як споживачів, так і інших клієнтів фінансових компаній.

3.4.1. Запобігання недобросовісному споживчому кредитуванню

Загальні гарантії для позичальників передбачені Законом про споживче кредитування, Законом про фінансові послуги та Законом про рекламу¹. Нещодавно Законом "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг" №122-ІХ від 20 вересня 2019 були внесені зміни, спрямовані на посилення захисту прав споживачів фінансових послуг, у тому числі позичальників. Закон про фінансові послуги та Закон про рекламу поширюються на будь-які кредити. Закон про споживче кредитування містить більш деталізовані вимоги, але цей закон наразі не застосовується до кредитів, розмір яких не перевищує однієї мінімальної заробітної плати або строк яких становить менше одного місяця.

¹ Закон України "Про рекламу" № 270/96-ВР від 3 липня 1996 року (далі — Закон про рекламу).

4 лютого 2020 року Верховна Рада України прийняла за основу проєкт Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо розширення переліку кредитних договорів, на які поширюється дія Закону про споживче кредитування". Положеннями законопроєкту пропонується розширити сферу дії Закону про споживче кредитування, зокрема поширити його на кредитні договори, що укладаються на строк до одного місяця, а також загальний розмір кредиту за якими

не перевищує однієї мінімальної заробітної плати. Водночас у зазначеному законопроекті пропонується не поширювати на такі дрібні і короткі кредити вимоги щодо надання паспорту кредиту перед підписанням договору та вимоги щодо черговості погашення вимог, а також обмежити розмір сукупної суми платежів за такими кредитами подвійною сумою, одержаною споживачем.

Національний банк підтримує поширення гарантій Закону про споживче кредитування на договори споживчого кредитування незалежно від їх тривалості та суми. Водночас Національний банк зауважував, що доцільно було б зменшити суму кредиту, до якого б застосовувалися згадані вище винятки, до прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Національний банк працюватиме над розробленням нових та додаткових механізмів для запобігання закредитованості позичальників та їх захисту від надмірних втрат. До прикладу, це може бути запровадження обов'язкової вимоги для кредиторів зазначати в рекламі кредиту попередження про ризики, пов'язані з отриманням кредиту (у тому числі у випадку його невчасного повернення). Встановленню конкретних вимог чи обмежень має передувати детальний аналіз реальних моделей кредитування. Такий аналіз має включати, зокрема, оцінку дохідності активів фінансових компаній, обсягів проблемної заборгованості, обсягів стягнення за проблемною заборгованістю.

Здійснюючи свою діяльність фінансові компанії мають брати до уваги реальний фінансовий стан позичальника, його закредитованість та спроможність обслуговувати борг. Це сприятиме покращенню якості кредитного портфеля самих фінансових установ, а також забезпечуватиме захист прав позичальників. Національний банк передбачає, що ця інформація не тільки збиратиметься та використовуватиметься фінансовими компаніями при ухваленні кредитних рішень, але і передаватиметься регулятору.

3.4.2. Вирішення спорів

Окремого врегулювання потребує питання позасудового вирішення спорів між кредитодавцями та споживачами. У цьому напрямі Національний банк планує розробити вимоги для фінансових компаній щодо роботи зі зверненнями та розгляду спорів із споживачами.

У кредитних компаній повинні бути внутрішні правила та організаційна структура, які забезпечуватимуть належну роботу зі споживачами. Кредитні компанії зобов'язані будуть забезпечити наявність структурної одиниці, до компетенції якої належатиме розгляд звернень і скарг споживачів. Споживач повинен мати можливість подавати скарги фінансовій компанії в зручний для нього спосіб та очікувати на належний розгляд його звернення. Національний банк зі свого боку аналізуватиме звітність щодо кількості одержаних і розглянутих скарг з метою планування та здійснення нагляду.

19 Модель майбутнього регулювання

3.4.3. Захист персональних даних споживачів та укладення договорів онлайн

Для уникнення неправомірного або недобросовісного використання персональних даних кредитними компаніями вимоги щодо отримання згоди суб'єкта персональних даних мають бути посилені. Зокрема, згода має передбачати чітко визначені шляхи оброблення та передавання персональних даних споживачів, а також усіх суб'єктів оброблення даних. Згода на оброблення персональних даних має отримуватися кредитними компаніями тільки після ознайомлення суб'єкта персональних даних з усіма умовами такої згоди, які мають подаватися в зрозумілій формі.

Кожна фінансова компанія повинна мати затверджені правила захисту персональних даних споживачів. Національний банк також розгляне можливість роботи над посиленням відповідальності фінансових компаній за порушення порядку укладення договорів у інформаційно-телекомунікаційних системах.

3.4.4. Захист прав споживачів під час врегулювання проблемної заборгованості

Як згадувалося вище, недоброчесна поведінка деяких "колекторів" чи самих кредиторів під час стягнення проблемної заборгованості призводить до порушення прав боржників чи інших осіб, яких втягують до цього процесу.

Національний банк планує встановити правила доброчесної ринкової поведінки під час роботи з боржниками щодо стягнення заборгованості, які будуть єдиними і застосовуватимуться до всіх без винятку кредиторів та "колекторів". Більше детально питання врегулювання колекторської діяльності буде описано в білій книзі щодо регулювання факторингу.

3.5. Фінансовий моніторинг

Основною метою фінансового моніторингу є недопущення використання фінансових компаній, метою яких є відмивання коштів/фінансування тероризму.

² Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" № 361-IX від 6 грудня 2019 (далі — Закон про фінансовий моніторинг).

Фінансові компанії відповідно до Закону про фінансовий моніторинг² є суб'єктами первинного фінансового моніторингу, регулювання діяльності яких та нагляд за якими у сфері фінансового моніторингу здійснюватиме Національний банк.

Під час розроблення нормативно-правових актів у сфері фінансового моніторингу Національний банк сформує вимоги та очікування щодо побудови належної внутрішньої системи для запобігання використанню послуг кредитної компанії, метою якої є відмивання коштів/фінансування тероризму. Нормативно-правові акти, зокрема, міститимуть критерії ризиків (підвищені зони уваги), які фінансова компанія має врахувати під час побудови процедур належної перевірки клієнтів, виявлення підозрілих операцій тощо.

Нагляд у сфері фінансового моніторингу буде ризик-орієнтованим. Національний банк буде перевіряти, чи

побудована система здатна належно виявляти, контролювати та управляти ризиками відмивання/фінансування тероризму, зокрема забезпечити своєчасне виявлення підозрілих операцій клієнтів.

Окремої уваги потребує електронна ідентифікація та верифікація. Наразі дистанційна верифікація та ідентифікація клієнта під час укладання кредитного договору головним чином здійснюється за допомогою системи BankID із використанням електронних підписів. На сьогодні до системи BankID підключено 14 банків (кількість банків постійно зростає) та чимало небанківських установ. Небанківські установи також зможуть використовувати дані, отримані за допомогою BankID Національного банку, для верифікації своїх клієнтів.

Національний банк додатково до існуючих систем планує нормативно врегулювати питання дистанційної ідентифікації та верифікації клієнта для небанківських фінансових установ відповідно до вимог Закону про фінансовий моніторинг. Зокрема, Національним банком розроблено порядок відеоверифікації, який наразі обговорюється з банківською спільнотою та в подальшому буде запропонований небанківським установам. Національний банк розуміє необхідність запровадження одночасно з відеоверифікацією (яка прирівнюватиметься до особистої присутності за умови виконання всіх визначених вимог) більш простих варіантів для лімітованих кредитних продуктів на незначні суми. Також Національний банк сприятиме отриманню доступу фінансовими установами до ідентифікаційних даних клієнтів у державних реєстрах.

Водночас Національний банк, як регулятор, усвідомлює ризики, притаманні дистанційним методам верифікації, найбільший з яких — використання шахраями даних інших осіб. Національний банк відкритий до пропозицій ринку небанківських установ щодо покращення/спрощення методів дистанційної ідентифікації/верифікації клієнтів. Під час формування пропозицій небанківські установи мають враховувати слабкі місця сучасних технологій (ризик використання персональних даних третіх осіб) та опрацювати шляхи щодо їх мінімізації.

3.6. Звітність

Звітність (фінансова та статистична) є важливим інструментом контролю за фінансовим станом установи, результатами її діяльності та притаманними їй ризиками. З цієї точки зору важливою є повнота звітності для виконання регулятором наглядових функцій. Водночас вимоги до звітності мають бути максимально стандартизованими та не занадто обтяжливими для установи.

Основною вимогою до звітності є обов'язкове її складання відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності. Водночас Національний банк розглядає можливість:

- використання полегшеного стандарту бухгалтерського обліку для невеликих фінансових компаній — Міжнародних стандартів фінансової звітності для малих та середніх підприємств (МСФЗ для МСП);
- оптимізації звітного навантаження та надання інформації в розрізі, який не є ширшим, ніж розріз інформації, яку використовують кредитні компанії для здійснення своєї діяльності.

Отже, бухгалтерський облік має бути приведений у відповідність до вимог МСФЗ. Вимоги до фінансової звітності та інших видів звітності визначатимуться Національним банком. Компанії оприлюднюватимуть фінансову звітність на своєму вебсайті.

Ці питання, у тому числі форми звітності, потребуватимуть додаткового вивчення та узгодження з учасниками ринку.

3.7. Зовнішній аудит

Національний банк розглядає питання доцільності збереження вимоги щодо здійснення обов'язкового зовнішнього незалежного аудиту річної фінансової звітності фінансових компаній. У випадку збереження цієї вимоги, фінансові компанії будуть зобов'язані публікувати цю звітність разом із аудиторським звітом відповідно до вимог законодавства України.

Зовнішній аудит також повинен стати основною формою підтвердження фінансового стану компанії перед її контрагентами та кредиторами.

3.8. Розкриття інформації

Фінансові компанії будуть зобов'язані розкривати передбачену законодавством інформацію, в тому числі на власних вебсайтах. Розкриття цієї інформації є важливим елементом захисту прав споживачів та забезпечення прийняття ними поінформованих рішень, а також загальної прозорості ринку.

Вимоги та обсяги розкриття інформації встановлюватимуться новими законами про фінансові послуги та про фінансові компанії, а також нормативно-правовими актами Національного банку.

3.9. Саморегуляція ринку

Загалом саморегулювальна організація (СРО) — це неприбуткове об'єднання учасників ринку, що функціонує з метою вдосконалення системи регулювання та контролю на відповідному ринку, в тому числі встановлення правил та стандартів здійснення діяльності, правил корпоративного управління та етичних стандартів, контролю за дотриманням правил ринкової поведінки та захисту прав споживачів, а також сертифікації фахівців на ринку фінансових послуг тощо.

Національний банк прагне до розвитку ринку фінансових послуг, у тому числі його зрілості, свідомості, самоорганізації та візії майбутнього розвитку. Тому Національний банк бачить потенціал у діяльності СРО, у тому числі в делегуванні йому деяких повноважень. Все це має відбуватися органічно, за умови зрілості ринку та спроможності певного об'єднання взяти на себе відповідальність за виконання такої функції.

3.10. Вихід з ринку

Припинення діяльності з кредитування буде відбуватися у добровільному (за заявою постачальника послуг з кредитування) чи примусовому (за ініціативою Національного банку) порядках, після прийняття Національним банком рішення про анулювання ліцензії. Припинення діяльності з надання фінансових послуг буде можливим також без ліквідації юридичної особи.

Ключовим питанням, на яке буде звертати увагу Національний банк під час виходу фінансової компанії з ринку, це забезпечення захисту прав клієнтів. У випадку неплатоспроможності банкрутство буде відбуватися в порядку, визначеному Кодексом України з процедур банкрутства.

ОЧІКУВАНИЙ ПОЗИТИВНИЙ ЕФЕКТ ВІД ЗМІН

Нова модель регулювання забезпечуватиме функціонування ефективного та прозорого ринку небанківського кредитування фінансовими компаніями, а також його гармонійний розвиток. Запровадження цієї моделі сприятиме усуненню негативних факторів, що стримують розвиток небанківського кредитування фінансовими компаніями, та забезпечуватиме захист прав клієнтів.

- **Покращення рівня захисту прав споживачів.** Упровадження нової моделі регулювання та нагляду за ринком кредитування забезпечить споживачів доступним джерелом фінансування базових споживчих потреб (за необхідності), максимально сприяючи захисту їх прав. Встановлення правил добросесної ринкової поведінки для усіх без винятку фінансових установ-кредиторів дасть змогу забезпечити уникнення регуляторного арбітражу та захист прав боржників під час стягнення заборгованості.
- **Спрощення функціонування ринку.** Запропоновані зміни уніфікують та спростять вимоги доступу до ринку, зокрема шляхом об'єднання процедур ліцензування та внесення до Реєстру фінансових установ. Водночас встановлені критерії доступу до ринку допоможуть покращити якість надання послуг кредитними компаніями, які пройшли процедуру ліцензування.
- **Доступ до фінансування.** Кредитні компанії отримають можливість залучати кошти із чітко визначених джерел фінансування, що покращить фінансове забезпечення їх діяльності. Крім цього, оновлення стандартів складання і подання звітності дасть змогу об'єктивно оцінювати фінансові показники діяльності фінансових компаній, що потенційно підвищить інвестиційну привабливість цього сектору. Прозора, інформативна та достовірна звітність також забезпечить ефективний нагляд з боку Національного банку.
- **Ризик-орієнтований нагляд.** Нагляд за діяльністю фінансових компаній здійснюватиметься за ризик-орієнтованим підходом та з проведенням інспекційних перевірок лише у разі необхідності. Це дасть змогу уникнути зарегульованості ринку та стимулюватиме подальший розвиток цього сектору фінансових послуг.

ОЧІКУВАННЯ ВІД РИНКУ ТА ПОДАЛЬША КОМУНІКАЦІЯ

Як зазначалося вище, метою цієї Білої книги є презентація позиції регулятора щодо ключових питань нової моделі регулювання та нагляду за ринком кредитування фінансовими компаніями в Україні.

Відповідні пропозиції та бачення регулятора не є остаточними та підлягають обговоренню з експертами та учасниками ринку для пошуку найбільш вдалих способів регулювання окремих питань діяльності фінансових компаній.

Саме тому Національний банк залучає представників сектору до розроблення та впровадження нових стандартів. Зокрема, найближчим часом Національним банком планується опублікувати пропозиції до проекту нового Закону "Про фінансові компанії" для громадського обговорення.

Якщо ви вже зараз маєте коментарі або пропозиції щодо нового регулювання, надсилайте їх на адресу split_feedback@bank.gov.ua.

